

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Ольга Кобилянська

ЗЕМЛЯ

Повість

Серію “Богданова шкільна наука” засновано 2013 року

Повість Ольги Кобилянської «Земля» (письменниця назвала її оповіданням), вдаючись до сучасної термінології, можна вважати справжнім психологічним трилером.

В основу твору лягла подія, що трапилася 1894 р. в селі Димці на Буковині. В одній із тамтешніх селянських родин молодший брат убиває старшого, аби стати єдиним спадкоємцем батьківської землі.

Сповнена драматизмом та просто-таки якимись надлюдськими переживаннями оповідь заповнює увагу читача буквально з перших сторінок і тримає його в напрузі аж до останнього епізоду.

Повість інсценізовано та екранізовано.

Її переклали багатьма мовами світу.

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

«Навчальна книга – Богдан», просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, Україна, 46002.

«Навчальна книга – Богдан», а/с 529, м. Тернопіль, Україна, 46008.

У випадку побажань та претензій звертатися:

т/ф (0352) 520 607; 520 548 office@bohdan-books.com

Інтернет-магазин «НК Богдан»:

www.bohdan-books.com mail@bohdan-books.com

т. (0352) 519 797, (067) 350 1870, (066) 727 1762

Електронні книги: www.bohdan-digital.com

Гуртові продажі: т/ф (0352) 430 046, (050) 338 4520

м. Київ, просп. Гагаріна, 27: т/ф (044) 296 8956; (095) 808 3279,
nk-bogdan@ukr.net

Інтернет-магазин «Дім книги»: dk-books.com

т. (067) 350 1467; (099) 434 9947

Своєму батькові
Юліанові Я. Кобилянському
посвячує авторка

ЧАСТИНА ПЕРША

*«Es liegt um uns herum
gar mancher Abgrund, den das
Schicksal grub, doch hier in
unserem Herzen ist der tiefste»¹.*

I

Дві години від ріки Серету на Буковині лежить село Д. Його рівні поля пригадували б степ, якби не те, що місцями вони западають, мов знеохочені своїм положенням, творячи плиткі невеликі кітли, і якби не той великий ліс, що тягнеться по західній стороні села і творить зелений мур попереk широкої площини, щоб обмежити її розмах.

Пишний, майже безмежний великан, неначе у вандрівці, задержався ось тут та задумався над тихими полями, а недалеко нього, почувши за собою зеленого опікуна, попіднімалися сільські хати. Тут... і там... і там — розкинулося село.

Ліс панський. Власність приватна. Тонкі ніжні берези поперепліталися з поважними дубами і ясними літніми ночами блистять, мов у срібло одяг-

¹ Кругом нас знаходиться якась безодня, що її вирила доля, але тут, у наших серцях, вона найглибша (нім).

нені, їх листя дрижить неспокійно, а граціозні, легко повигинані пні приманюють до себе ніжністю та білістю, мов русалки.

Окрім сього великана, підіймається з піль ще кілька малих лісових оаз.

Зовсім самотійно, мов жменею кинені або як висунені з глибини зеленого великана окремі колонії — так стоять вони, розділені нивами, самотно і глядять гордо на збіжжя, що хвилюють навкруги них. Вузенькі, майже невидні стежки в'ються між золотистою пшеницею та шовково шелестячою кукурудзою і ховаються незамітно в ті ліски...

Саме тепер зима.

Мешканці тих хатин, що звернені лицем до рівнини, дивляться взимі в сумну, одностайну картину. Нічого — крім білого простору, що розливається далеко, як лиш око засягне. А там уже небес дотикається і никне.

Горстка хаток, що відбігла від великого лісу і властивого села глибше в поля і що стоїть ось тут, розділена лиш садками від себе, — та горстка має той одностайний блідий вид рік-річно. Та, мабуть, мила їй ота широка просторінь. На ній розбігаються думки свobodно... а горе, коли розсадить уже грудь людську до крайності, — гуляє й колишеться враз із пишним колоссям збіжжя навперейми...

Коло відокремленої громадки хатин, мов коло своєї служби, стоїть і малий панський дворик із величезним садом, неначе зі штивним¹ чорно-білим

¹ Штивний — цупкий, застиглий.

треном, і понурився також в одностайну картину. Мешканці дрібних хатин, — се постійні робітники в «бояра», і коли інші селяни виходили рік-річно гуртом на роботу в Молдаву, потративши вибрані гроші вперед у марний спосіб, шукали і шукають вони зарібку в межах своєї землі.

І не було їм з тим лихо.

Так, приміром, має хата заможного ґазди Василя Чоп'яка, якого жінка Докія служила довгі літа у дворі, інший вигляд, як інші сільські хати, особливо ж як хати тих ґаздів і ґаздинь, що шукали зарібку й щастя в Молдаві.

Вона має ясні й чисті вікна, невеличкий сад із шляхетними овочами, в зільнику такі ж самі цвіти, а в хаті всюди взірцева чистота й лад. Під вікном у старомоднім комоді, улюбленій меблі Докії, випрошеній у пані, і в такій самій ще зовсім гарній шафі тримає Докія неабиякі святочні спідниці свої і чорні дорогі сердаки свого мужа і своєї доньки.

По стінах висять образи іншого походження, ярмаркового. Вона не віддавалася пустим мріям і спокусам про золоті гори десь там у Молдавах та інших чужих краях, а знала працювати в границях своєї батьківщини. Одним словом, Докія тішилася великим поважанням у цілім селі. І в дворі її поважали. Хоч її чоловік Василь великий пияк, хоч і не один мішок найкращого жита або пшениці мандрував до Мендля, отуди на Гоппляц¹, вона все-та-

¹ Гоппляц (від нім. *Hauptplatz*) — центральне місце, головна площа.

ки вмiла своєю працювитiстю, своїм розумом i витривалiстю, своїм невтомним трудом усе лихо направити i гaздiвство так вести, що дома панував добробут i довгiв не було в них майже нiяких.

У дворi навчилася вона й бачила не одно; навчилася кращого ладу i тоншого способу гaздування, i наслiдки того кидалися кожному в очi, хто лише вступав у її гарне обiйстя. Але Докiя не була щаслива.

Її висока стать держалася вправдi завсiди прямо, мов сосна, по її певнiй ходi й по поставi, трохи штивнiй, можна її було вмить мiж iншими вiдрiзнити, однак її гарне колись обличчя постарiлося передчасно. Мiж гостро зарисованими, високо пiднятими чорними бровами зарились хмарнi зморшки, що не вигладжувалися нiколи, її очi дивилися майже все понурим, зажуреним поглядом, а коло уст зарисувалася глибока лiнiя болю.

Жура гнула її додолу.

Її чоловiк був пияк i марнотратець, був бурливий мужик, що у хвилях лютостi хапав i за барду¹, а вона чулася слабою i гризлася будучнiстю своєї одинокої дитини, доньки своєї Парасинки.

Що сталось би з нею, якби вона тепер умерла? Була ще майже дитиною, бо числила ледве шiстнадцять рокiв. Не знала ще гaздувати як слiд, не вмiла би зносити примхiв свого нещасного вiтця, ані примхiв iнших людей. Сього всього учить час i неволя... Душечка солодка та добра... одинока

¹ Барда — сокира.

потіха мамина... що сталось би з нею тоді?.. Одно, що знала добре й чинила радо — шила та вишивала білля, силяла ґердани та бодзики¹ і товар випасала. На широкій толоці, на рівних полях минав її час, — ні, майже зростала тут, шила, гляділа за коровами і волами, що паслися перед її очима, співала пісні або роздумувала над різними казками, що їх чула від сеї або тої і не забувала. Такою була ще її Парасинка. А що сталось би з землею Василя? Хто дбав би про те, щоб не задовжив її, щоб її в час засівано, щоб із неї в час хліб збирано, кукурудзку щоб у час висапувано, жато? А її красна худоба, її пишний кінь — найдорожча штука в її стайні! О, на неї, на ту пишну Шагу, мав храп² Мендель із Гоппляцу вже здавна, бо ж вона не була «конем», а просто вогнем, фурією...

На неї можна було й дванадцять міхів усадити — се їй зовсім не вадило кидати очима блискавки, гордо заломлювати шию і летіти чи вгору, чи вділ шаленим трапом.

А вже коли свобідно лишити їй поводи — земля дудніла під нею. Майже ніколи не тверезий Василь сидів на фірі і, як дзвін, теліпався на всі сторони, що страх так і віддих запирав. Не перекинеться туй-туй³ під колеса?

Страх?

Ба!

¹ *ґердани та бодзики* — прикраси з намистин бісеру та клаптиків матерії.

² *Мати храп* — мати на оці.

³ *Туй-туй* — ось-ось.

Йому ніколи не лучалися пригоди з нею. Він володів якоюсь демонічною силою над тою звіриною; і хоч би яка голова в нього задурена, хоч і якою колодою сідав із ярмарків на фіру, — вона все привозила його цілого й живого назад додому — прегарна, премудра Шага її!

Василь ніколи не хорував.

Часом прийде оббитий, синцями вкритий, закривавлений з корчми, і коли вона при його виді з остраху й відрази аж зойкне, аж руки заломить, він лише сплюне вперед себе, заклене під носом і видряпається на піч.

Там перележить два-три дні скулений, а потім, неначеб не лучалося з ним нічого, злазить із печі й береться наново за працю, або йде в поле, або в село.

Ні, йому не долягає нічого, але вона, вона відчуває, що вже лиш небагато осталося в її душі струн, які лучили її з життям. Всі інші повривались одна по другій немилосердно...

Тепер була жура за поля і її доньку тим страховищем, що сіпало ненастанно тими струнами, гонило сон у чорних ночах, а вднину проганяло мову й усміх з її живих уст.

У неї був і брат, одинокий лише. Петро було йому на ім'я. Молодший від неї, нежонатий, літ сорок, може, жив коло неї й Василя і помагав у господарстві. Але й він спричинявся до її гризоти. Не женився, а часом і собі запивався. З природи інтелігентний, бистрий, серцем м'який, мов дитина, а в роботі був мов вогонь, коли хотів. Одначе гроші,

зароблені фірманкою або в Молдаві, протрачував і вертав до неї з порожніми руками.

Мав свої жалі.

Роїв собі їх часами, особливо ж коли його на Гоппляц мов магією тягнуло.

Він відступив своє поле сестрі під умовою, що має проживати при ній до кінця свого життя, але, впившись, твердив, що вона витуманила те поле у нього, що чигає на його смерть і жалує йому кожного кусника хліба і т. ін., і що з нього не буде вже ніколи ґазда, як інші люди. Женитися не хотів, бо, як казав, своєї власної хати не мав, а в винаймленій не хотів сидіти. Гонор не дозволяв. Не був із такого роду, щоб, оженившись, іти зараз на жіноче або комірне. Він походив із попівського роду. Пригадував собі ще діда... В дійсності не думав ніколи про женитьбу поважно. В молодих літах рвався за фірманкою, «шалів», як сам оповідав, за кіньми, наймаючись то тут, то там, по панах, а пізніше не припадали йому сільські дівчата до вподоби, — і його найкращий вік перейшов, що й сам не стямився, як і коли. Уходив у сільських дівчат за якогось недоступного героя, на якого не ялося¹ їм підносити очей.

Їм лестило се, наколи він закинув до них своїм дзвінким, геройським, далекоюглим голосом яке-небудь підхлібне слово або, зажартувавши, обняв яку, блискавкою притискаючи її до себе, але думати про нього, як про жениха, не встигла ніколи ні одна. Молитов знав стільки, що й сам дяк, а сво-

¹ Не ялося — не годилося.

їх сільських товаришів, що не підходили йому під пару, трактував із легковаженням.

Убрався гарно, в самі тонкі і дорогі строї¹, жив безжурно з дня на день, одначе був би, без уваги на свою лицарську вдачу, пропав марно, якби не сестра, що, мов добрий дух, сторожила над усіма в своїй хаті і не давала нікому духом і тілом пропадати.

Парасинку любив над усе.

Всі свої теплі, ніжні почування переносив на молоде, несміливе дівчатко, що мов та пташина, вешталось між самими старшими, безжурно та пестливо тулячися то тут, то там.

Однак се все не вменшало турботи Докії про будучину доньки. Вона відчувала й бачила, що ставила одна собою підвалину цілої будівлі, в якій хоронилися муж, брат і донька, але відчувала, що сил її не стане вже надовго. Підупадала надто часто на здоров'ї, щоби не віддаватись журливим думкам про будучність. Бачила лиш один вихід із того хмарного положення. Віддати доньку заміж. Але саме тут напотикала на грубий напір Василя. Він любив доньку на свій лад. Трясся над нею і просто дичів, коли жінка натякала про віддання. Чого дитина мала уступати із хати так рано? Чи він не мав чим годувати її? Її одну? Чи був уже такий старий і немічний, що не міг ґаздувати, і вона має йти в найми? Для кого пишалися лани, для кого здійсмалися стоги, як остаточно не для неї?.. А його худоба, що, мов шовк, улискувалась на пасовиську?..

¹ Стрій — одяг.

Що Докія (вона числила до сорок і вісім років) стогнала кожної днини на всі сторони, се була ще замала причина, аби витручати доньку з хати. Їй вічно все щось не в смак. Ходить, як та хмара, але на те не дивиться ніхто, ніхто її балакань не слухає. На те вона жінка, аби язик у неї не стояв за зубами та аби день і ніч стогнала. Але колись, як йому буде того всього забагато і як вона з доброї волі не стулить рота, то він їй стулить його. Але тоді вона отворить його знов уже аж за шість неділь... Він заповідає се вже давно — але *раз*... Докія плакала або розсміювалася гірко на такі слова свого чоловіка, а відтак умовкала. Говорити було ще гірше. Вона знала його вже. Упором нічого не здобувала. А прямо в очі не могла казати йому, що саме його п'янство спонукувало її до такого гіркого рішення. Він був би кинувся з бардою. А будь-що-будь вона боялася п'яного дикуна. Раз побив її так, що дві неділі не здіймалася з постелі. По-тверезому і стільки не хотів слухати її.

— Здуріла? — питав і сміявся, і навіть не відповідав їй на її допити й розложені перед ним думки.

Коли б Парасинка мала раз чоловіка, все пішло б іншою ходою: особливо ж коли б її вже не стало. (Вона лиш того боялася). Він не допустив би, аби старий винаймив поле жидові, — се було би першою його роботою по її смерті, — або щоби його задовжував. Він узяв би газдівство в свої руки і примусив би пияка сидіти тихо на печі.

День і ніч думала про те і, може, сотню разів перебирала всіх хлопців у селі. Роздумувала, хто мав

би перебрати її газдівство й забрати від неї її скарб на все. Але думки в тім напрямі кінчалися кожним разом тяжким зітханням, кожним разом глибокий смуток налягав на її душу. В селі було доволі хлопців, але ні один не мав стільки землі, скільки б вона була бажала, ні один не видавався їй достаточо робучим, чесним і запопадливим.

Правда, один був би, але той один мав іще перед собою військову службу... Се ж був Михайло Федорчук, син заможного й дуже порядного господаря. Він мав колись унаслідити поля по своїм батьку й був найчеснішим хлопцем у селі. Поля його батька граничили з полями Василя, були вироблені й добрі, і на них колисалися рік-річно препошні збіжжя, мов золотисте море. Аж любо було косити їх, аж любо було працювати на тім полі! Так, сей один зміг би засватати її Парасинку, а з бесід і натякань старого Івоніки, батька Михайлового, визирало те саме бажання. Одначе між їх бажаннями станули військові літа, і ніяк було їх оминуті. Михайло — хлопець сильної будови, здоровий — мав ще одного молодшого здоровенного брата. Родичі також не були ще надто перестарілі, могли обходитися без нього в хазяйстві, і тяжко було думати про увільнення його з війська. Від сеї осені за рік мав вступити в рекрути. Та і на тім іще не кінець. При війську треба служити 2—3 роки без перерви, а й потім від часу до часу вертати на якийсь час у касарню, переодягатися в цісарський стрій і йти на вправи, полишати поле й хату на жінку й діти. Чиста недоля! Судьба

звернулася до неї хмарною стороною, і ніякі мольби і сльози не зміняли її постанови.

Восени мала Парасинка закінчити шістнадцятий рік. Походила ростом на матір, вибуяла, мов пальма, вгору, але, зрештою, була ще нерозвинена. Її члени були худі, майже хлоп'ячі, її лице дитиняче й вузьеньке і без ясного виразу.

Докія ладила вже для неї рушники, постіль і білля. Се останнє шила собі дівчина сама. А як прегарно! Неначе швачка! Коли інші дівчата й жінки перепихали й витягали голку крізь полотно, як патик, вона вживала наперстка й шила такими дрібонькими штихами, мов маком засівала. Окрім того, вишивала на рукавах червоною, жовтою і чорною заполоччю найкращі й найтрудніші взірці з пам'яті, а вкінці складала назад у скриню таке чисте й незім'яте шитво, неначеб не дотикалася його ніколи руками...

Докія постановила сих м'ясиць невідмінно доньку заміж віддати. Думку з Михайлом мусила закинути; перевести її в життя було, очевидно, зовсім неможливо, але зате уложила собі інший план. Тодорика Жемчук був також заможний хлопець, а в своїх родичів одніський син, як Парасинка в неї і її чоловіка — одинока донька. Він був увільнений від війська і міг кожного часу женитися. Правда, він не був такий гарний хлопець, як Михайло, його і не дуже долюблювали. Він був низького росту і обертався все цілим тілом, де вистачало не раз лише голову звернути. Штивна була у нього шия.

І в цілості робив він погане враження; та що се мало до речі? Чоловік до всього звекає. Правду сказавши, чи любила вона Василя, коли йшла з ним до шлюбу? Саме тоді шаліла за одним пишним та, мов паничем, гарним удовиним сином, що став пізніше й двірником¹. Але воно все-таки не було зле, що вона віддалася за Василя. Він був пияк, був вправді марнотратець, він записався Мендлеві на Гоппляцу з душею й тілом, узлостившись, підносив кілька разів і руку на неї, але коли сватав її, мав гроші і поле і не крав чуже добро, як удовин син, ставши двірником, та не сидів по криміналах, як той!

Парасинка звикне до Тодорики. Він працьовитий і дбайливий, хоч на день ледве десять слів промовить, зате загляне десять разів до худоби, десять разів побіжить у поле, а ані разу до Мендля на Гоппляц. Парасинка буде з ним щаслива. Зразу буде мешкати з його старими, аби навчитися їх ладу, навчитися їх слухати і придивитися старій матері, як вона сина доглядає, а потім заживе з чоловіком сама окремо. Вона буде плакати за мамкою, доньця її маленька та мила, і мати сама буде день і ніч сльози за донечкою втирати і з туги чорніти, але вона хоче лише добра доньки і щастя, хоче бачити її «своєю газдинею» і за чоловіком, як її дні вийдуть і смерть заморозить її тіло...

— Парасинко, доньцю! — сказала вона одної днини, глибоко зітхаючи і чорні брови підводячи журливо вгору, коли обі сиділи на призьбі й лупи-

¹ Двірник — начальник громади, староста.

ли кукурудзу. — Парасинко, душко, як Бог дасть, то зав'ємо твою головку рушником сеї вже зими!

Парасинка витріщилася лякливо хвилину на матір, а після склонила голову вдолину, а по її дитинячим лиці перебігла темна полумінь. Вона мовчала.

— Ти чуєш, Парасинко? Я таки не жартую: ти віддашся!

Парасинка відвернулася від матері, не підводячи голови, і сказала:

— Я не хочу віддаватися, мамо!

— Ти дурна, душко! Ти ж не знаєш, чому тебе твоя мамка віддати хоче. Ти ж не видиш, що я все більше та більше ослабаю, а тато — Боже, прости йому гріхи! — пересиджує у Мендля, як у рідного тата свого, задовжує тайком, як я оноді довідалася, поля, траить гроші, — і що з тебе буде, як я замкну очі?..

Парасинка обтерла тайком рукавом сльози, що втиснулися їй раптом в очі, і відворкнула здавленим голосом:

— Я не хочу віддаватися, мамо!

Докія усміхнулася гірким перелетним усміхом, помовчала хвилю, а потім уговорювала доньку далі:

— Ти віддашся, Парасинко; ти знаєш, що лише ти утримуєш мене при житті, що лише ти моя потіха! Ти знаєш, що я від рання до вечора працюю для тебе й що я все лише хотіла твого добра. Я хочу, аби ти була щаслива, і для того хочу віддати тебе. Сих м'ясниць засватає тебе Тодорика, я полагодилася вже із старими. Вони дуже раді, що ти будеш їх не-

вісткою. Тодорикові родичі мають багато землі, і він стане колись багатим господарем!

— Тодорика, мамо?.. Але я не хочу Тодорики!

— То кого хочеш?

— Або я знаю?

— То чому ж не хочеш Тодорики?

— В нього такий широкий рот, що може собі сам щось до вуха сказати, а очі в нього лежать так близько... що далі зчіпляються до купи. Та й таки я не хочу його! Оноді він заздрів мене коло товару на полі, підійшов до мене і, станувши стовпом передо мною, взявся попід боки й питав:

«Умієш борщ варити, Параско?»

«Я лиш каву варю!» — сказала я, не глянувши на нього.

«Ади, ади! — каже. — А вмієш ти мамалигу замішати? В тебе руки, як патики, такі тонкі та худі!»

«Коли замішаю її зле, ти її їсти не будеш!»

«Ай! А хто ж її буде їсти, ти моя панно?»

«Той, для кого я зварю мамалигу!»

«Розумно кажеш! — промовив, а відтак спитав іще: — А вмієш вишити вже парубоцьку сорочку? Весільну, га?.. А вмієш ти хату білити, лад у ній тримати, прати і ткати? А вмієш ти хлопців обіймати й цілувати?»

«Як не буду знати сього всього, ти мене не навчиш!» — відповіла я йому і відвернулася від дурного.

«Я тебе навчу», — сказав він, розреготавшись, та й вщипнув мене в руку, що я аж крикнула й заляла. Але він відскочив і відбіг. А відходячи, накликував

ще, сміючися: «Парасинко, я навчу тебе всього, чого ти не вмієш! Чуєш? Усього, аби ти знала!..»

Я не хочу Тодорики, мамо, не хочу його! — закінчила дівчина, зворушена своїм оповіданням, і, не стісняючися, роздула губи люто вперед себе і замовкла.

По словах доньки змалювалося на лиці матері якесь внутрішнє вдоволення. З поведення Тодорики вона заключила, що він постановив невідмінно засватати її доньку і що вона може лагодити для неї віно.

— Та що ж там! — сказала спокійним голосом. — Він добрий газда, чемний хлопець... Не пияк і не б'ється на танці, як інші! І він має поле!..

— Так, але зате він із циганського роду! — докинула прямо дівчина.

— Хто се казав?

— Хто? Михайло сказав се раз коло церкви...

Докія зморщила брови.

— А Михайло що має говорити? Чи він був на хрестинах його діда й баби? Най лише стулить рот, бо хоч він хлопець чемний і робучий, хоча і на його тата не можна сказати нічого, та зате його мамка не з графського роду, та така скупа, що... Ей, де! Пішлеш по що-небудь до неї, по що найменше, кажу, то все вона того «не має». А в неї всього доволі. Зараз за хвилю вилізе як шило з мішка, що вона те таки має! А нехарно¹, а закурено в її хаті, що не дай Господи! Сама виглядає, як би більше в коми-

¹ Нехарно — неохайно.

ні пересиджувала, ніж у хаті та по надворку — така чорна. Така з неї газдиня. Лише вічно прятати все в скриню та ховати перед людьми, так як би люди хотіли їй усе забрати. А то нікому й у голову не лізе, що вона там у себе ховає. Най би я хоч казала, що вона має доньки, а то лише ті два сини, та й така скупа та погана!

— Вона каже, як яка газдиня сама чисто ходить, то в голові пустоту має і ні на якій роботі не знається! — закинула дівчина.

— Вона се каже! Правда, вона не потребує вичісувати щодня волосся, як дівчина, і щодня чисте білля вбирати не потребує! — відповіла Докія. — Але раз на тиждень може се зробити. Ну, як колись дістане невістку, буде вона мати що робити, доки не очистить хати зо сміття, а знадворку не дасть їй лица.

— Кажете, мамо, що невістка мала би там багато роботи? — спитала живіше Парасинка. — Хоч би і десять разів було там стільки роботи, то вже кожна приймилась би того, аби могла лише бути її невісткою. Михайла візьметься кожна ногами й руками. Другого Михайла нема в селі. Багач, і гарний, і чемний! Але чи він візьме яку, чи візьме з нашого села?..

— Буде, як Бог дасть! — відповіла Докія поважно. — Жінка призначена чоловікові, як смерть від Бога. Михайло може аж за три роки женитися. А поки що буде тобі дружбою. Тодорика візьме його, певно, за дружбу! Так, так, доньцю! — сказала пестливо і глянула з невимовною любов'ю на доньку та погладила її по щоках і по голові. — Як

Бог дасть, то будеш уже сеї зими гарною молодичкою... Такої газдиньки в селі й не буде. А як твій тато уп'ється й заведе бійку в хаті, як стане цілуватися в рот із усіма злодіями в селі, в корчмі попід лавами висиплятися, тоді я прийду до тебе в твою гарну хатку. І я подбаю про те, аби ти мала її чим украсити — і виплачуся в тебе. Бог так хоче... Бог сам так хоче, доньцю моя. А ти слухай лише мамки, й буде все добре. Буде тобі добре, а мені на душі буде легше. Лише Бог один знає, як я гризуся!

Вона змовкла й зітхнула глибоко, а Парасинка й собі змовчала. Вона знов задумалася про Тодорику, про його широкий рот, яким він міг би сказати собі сам щось до вуха... А відтак задумалася, чи буде їй до лиця в білім рушнику. Згадала, як то інші дівчата будуть їй завидувати, особливо ті старші, що ось вона вже «молодиця»!..

Схопилася жваво на рівні ноги і пригадала собі щось. Там, у столі на снопах, забула волічку¹, яку подарувала їй старша о кілька років від неї товаришка Анна, наймичка з двора. Хотіла заховати її, аби десь не затягнулася, а відтак забігти до Анни оповісти їй, яку мала з мамою розмову.

Що скаже Анна?.. Що скаже Анна на таке? Е, певно, небагато скаже. Все так мало говорить... вічно задумана...

Але вона любить Анну. І мати її любить Анну. І вуйко... Навіть тато її, що не дивиться в ту сторону, де вона балакає з дівчатами, говорить до Анни

¹ *Волічка* — шерстяні нитки для вишивання.

ласкаво. «Чемна дівчина! — каже. — Варта доброго газди!..»

Ідучи легким, безжурним кроком до стодоли, зірвала по дорозі листок із вишні і, притиснувши його до уст, заграла на нім якусь протяжну монотонну мелодію...

.....

Було зимою і саме в М'ясниці. Поля й толока лежали покриті грубою верствою снігу, і день у день обсіювало сонце своїм золотисто-червоним світлом поверхню, викликувало луду, кришталеve мерехтіння на ній і змушувало око мимоволі шукати за темною точкою, на якій воно спочило би з одностайного, осліплюючого далеко-широко округ себе білива.

Неначе зіштивніле¹ море, простерлася земля з полудня на захід, і лише з одної сторони темнівся ліс. Могуча розтягнена маса, що, мандруючи з далеких сторін широкою площиною, задержалася тут оглянути бездоганну поверхню. Літом, коли вона пишалася яснішою й темнішою зеленню, а зимою — коли ставала самітною пустинею...

.....

Смеркалося. Панський дім стояв похмуро. З його вікон падало матове світло, і ліниво розпростирився довжезний сад за ним. Притикав до толоки, по якій бігла літом вузька дорога. Але не довго панувала тишина знадвору й усередині сього дому. До нього добиралася тяжким кроком громадка лю-

¹ *Зіштивніле* — застигле.

дей високо засніженою дорогою. Се були майже самі панові сусіди. Нині мали на собі святочні строї.

Докія і Василь Чоп'як видавали заміж свою одніську дитину, доньку свою Парасинку, за Тодорикку, сина Онуфрія Жемчука, і йшли враз із донькою й нареченим, з батьками, нанашками¹ і дружбами до пана, щоб просити його на весілля. Завтра мав відбутися шлюб, а позавтра — весілля. Несли колачі, кури й ширінки² в дарунок, як того вимагав давній звичай. Ішли з музикою, аби заграти панові й погуляти в його чеснім домі, аби потракувати його і його челядь доброю горівкою, приправленою медом і корінням. Врешті, зібралися всі он тут у ясных покоях, і під час коли старий Петро промовляв до пана, — він усе любив проводити, — раз по раз низько, з пошаною кланяючися, стояли інші з шапками в руках, голосно перешіптуючись або розглядаючись цікаво по хаті. Старий Петро говорив щиро. Йому майже голос відбирало — він понад усе любив Парасинку, — а Василь, батько, вже лише кліпав мовчки очима. Не міг уже зробити нині нічого порядного, тому й перебрав Петро всякі важніші почини газди сього дня на себе... Сама молода викликувала співчуття. Незвичайно полохлива, несмілива й повна дитинячого засоромлення, побачила себе нараз причиною й осередком — головною особою всього руху; на неї гляділи тепер пан і пані, панна й усе оточення; вона мусила на всі запити відповідати, їй ніяк було прятатися за

¹ *Нанашка* — хрещена мати.

² *Ширінка* — хустка.

мамині плечі або, щонайменше, заслонити хоч рукавом лице.

Вона стояла бліда й гляділа напіввистрашено, напівглупкувато і лише з натугою видобувала слова до відповіді, коли до неї звертався хто з яким-небудь словом. Мала на собі шовкову ріклю¹, довгий, новий, багато вишитий кожух із звисаючими кутасами². На шиї багате намисто, срібні великі монети, а на голові вінок із червоних і білих рож. Волосся було в неї розпущене, і з-під вінка розсипалося по волоссю багато до вінка прив'язаних золотих довгих ниток, що заступали місце серпанка. Молодий, одягнений також у новий кожух і сердак, стояв он тут непорадно й обертався все цілим тілом до кожного, хто говорив до нього, а наостанку заховався незаметно за кількох старших людей.

Всі бачили, що пара не була дібрана й гарна, що дитина молода не почувала до свого судженого ні іскорки прив'язання, що була німим оруддям іншої волі, — однак горівка з медом, що кружала раз по раз із рук до рук, затерла всякі розмахи до глибшого розміркування, зм'якшила серця, настроїла всіх добротою, і якесь загальне задоволення пробивалося на всіх лицах та розв'язувало несміливі язики...

Пан і пані прийняли запросини на весілля, поблагословили молодих, — і вся весільна компанія

¹ *Шовкова рікля* — шовкова в різних смугах сукня без рукавів, з станком (половиною плаhti), пришитим до спідниці.

² *Кутаси* — китиці на одежі для прикраси.

відійшла до панської кухні, де завівся шумний танець.

Уся штивність і замішання, вся несміливість, що все-таки не покидала гостей в освітлених покоях, зникла нараз, і запанував інший настрій. Усі заговорили тут нараз голосно й живо: дехто затягав співучим голосом, зовсім не стісняючись, а гуляці¹ тупали так сильно ногами, що самі не розуміли свого слова. Між усім тим пробивався тоненький жалібний голос одної скрипки і гармонійні акорди циганського цимбала. Тоненький голос продирався насилу крізь грубий гамір голосів, тупіт і шолопання ніг, літав раз розпучливими, раз веселими варіаціями між весільною компанією і все неначе навертав її до себе.

За яких кільканадцять хвиль пішла вона за ним майже безтямки, і з громадки ще недавно поважних людей зчинився правдивий вихор. Високі, мускулярні постаті з обгорілими лицами, з руками, мов залізними, увихалися вихром із жінками й дівчатами.

Марні й журливі лица жіночі розсіялися диким радісним зворушенням, а дівчата мовчки клонили голови на грудь мужчин.

— Грай, музико, грай! — кликав від часу до часу Петро на музикантів, що ні скорше, ні повільніше перебирали по струнах смиком і дротиком і гляділи майже в тупій задумчивості на вихор, викликаний звуками. — Грай, най гуляю! Най раз по-

¹ Гуляці — танцюючі.

гуляю! В мене одна сестрінка! — кликав, а відтак обвів велику, ясну світлицю грімким голосом, мов заржавілою срібною стяжкою, що аж світло задрижало... Шалений жаль обхопив його. Лише він був сам-один і не мав пари, не мав ніколи жінки, ані дитини. Він один сам... сам, як стояв он тут тепер. Знов оббіг голос кругом світлицю і розбився о стіни в шаленій розпуці. — Най раз погуляю!..

Його висока горда постать перевищала всіх, мов дуб, а на його тепер ясно освітленім лиці з узад зачесаним довгим волоссям, що спадало на плечі, із вузьким білим чолом, відбивався цілий настрій його душі. Несамовита відвага незвичайної хвилі і жаль.

Анна, панська наймичка, робітниця в покоях, марна й неначе бронзова статуя, стояла скромно в однім куті світлиці недалеко світла й дивилася великими, зворушеними, німим горем переповненими очима нерухомо на одну пару.

Молода гуляла¹ з дружбою Михайлом і замкнула очі.

Чому?.. Чому?.. Хто замикає очі, коли має його перед собою?

Здавленим віддихом дивилася Анна на нього. Виринав то тут, то там... то знов там... Його голова ясна й мигає їй в очах... Так чисте золото мигає... Під горло їй підступило щось і здавило її. Вона нічого не має спільного з тим вихром, що шаліє он тут перед нею і пориває з собою. Вона бідна наймичка. Голос скрипки відбивається гострим зой-

¹ Гуляти — танцювати.

ком в її смутній душі. Хіба би їй лише плакати. І плакала сухими очима...

Німий біль товкся в її грудях, а цимбали й скрипка впивалися чимраз глибше і глибше в її смутну душу. Її ледве що сьогодні хто й замічає...

— Анно, гуляй! — вдарив її нараз грімкий голос Петра по душі. — Чого ти стала, як з каменя, та й стоїш? — І, станувши перед нею, пірвав її за руку й потяг за собою у вихор.

Не усміхнулася. Пішла, як до бою.

Голос скрипки, жалібний, роздразнений, кинувся в нестямі, а потім неначе навіки злучив їх з собою...

.....

І ще двоє людей не поділяло сьогодні радості присутніх. Се була Докія, яка з жалю, що донька покидала так вчасно її хату, стала на лиці неначе земля, і батько дружби Михайла, старий Івоніка Федорчук. Обоє сиділи в однім куті на лаві й сумували. Докія несказанно терпіла від свідомості, що «сиротіє»; а по-друге, вона добре бачила, що її будучий зять не був ані гарний, ані видний хлопець, і що Парасинка улягла її майже розпучливим мольбам, що виходила за нього. Хвилями відзивалося у ній щось, немов грижа совісті. Коли, однак, її погляд стрічався з постаттю Василя, що, п'яний, то сам гуляв, то, підносячи руки мов до наказу надмірно вгору, викрикував, то сміявся або співав, — стягала грізно чоло в зморшки й затинала зуби, аби не зойкнути вголос із болю. «Тодорика не пияк, — потішала себе, — Тодорика порядний хло-

пець. А хоч він і негарний, і непоказний, зате він добрий. Парасинка не буде вижидати ночами пияка, не буде бідувати. Він буде шанувати її. До того, в нього земля... Незадовжене поле... їй буде добре за ним. Бог добрий і дасть, що їй, пташці дрібній та милій, добре буде!»

Старий Івоніка був також нині потрохи підпитий, але в нього бувало се все наслідком великої радості або великого смутку.

Скоро лише гульба розпочалася, пересунувся він незамітно до Докії, своєї найближчої і найщирішої сусідки, кивнув до неї приязно головою і сказав півголосом:

— Докійко... кумко... всі нині веселі, але ніхто не знає, що там у моїм серці діється!

— А в моїм, бадіко!¹. В моїм ніби ліпше?.. Ей, Боже добрий... Боже! — і, зітхнувши тяжко й глибоко, відсунулася і зробила йому місце коло себе.

— Та що ви хочете, Докіє? Ви ж віддаєте свою доньку!

Вона потакнула головою і усміхнулася гірко.

— Віддаю її! Віддаю її, голубку ту мою милу! — відповіла, спускаючи голос і вимовляючи кожне слово звільна й з натиском. Притім повернула головою за гуляючою донькою і гляділа на неї таким виразом, неначеб вона тиха й мертва лежала перед нею на лаві.

— А що я маю казати? Ви знаєте, що я нічого іншого в світі не бажав собі, як вашу Парасинку для

¹ *Бадіко* — звертання до старшого роками.

свого Михайла! Вона буде така, як ви! Добра й чесна ґаздиня! Усяку роботу знає і лад тримає у хаті. А хата в неї, як та біла стіна. Наші поля граничать з собою, становлять одну рівнину, їх сила однака. А що на них уродиться, однако гарне й добре буває. Наш товар найкращий у селі, а наша честь, Докійко, наша честь — вона найголосніша у селі! О Докійко, — кликнув болісно і вдарив зі щирою розпукою кулаком об стіл, що стояв поблизу нього. — Я вас шаную, я вас шаную і кланяюся вам, бо ви перша ґаздиня в селі й усі се знають... Але чому ви не хотіли подержати Парасинку ще зо три роки коло себе?

Замість відповіді вказала вона хмарним поглядом на Василя, а по якійсь хвилі додала майже поважно:

— Я слабовита. Смерть мене не обійде, як мій час прийде...

— О смерть! — сказав він і похилив смутно голову на груди. — Смерть одна робить, що сама хоче, і має велику силу проти нас. Та все ж ви не мали чого так спішитися!

— Ви журитеся, що не дістанете невістки, бадіко?.. — спитала Докія. — Не журіться! Нема, відай, у селі такої, що не хотіла би вашого Михайла! Та буде його жінкою, яку йому Бог назначить. Поки що тіштеся ним, що працьовитий та чесний. По всіх селах навкруги немає йому пари — такий добрий. Вже як він колись не стане першим у селі або й двірником, то, відай, доброму й не ступати по землі. Най уже на тім скінчиться, що вони не могли побратися. Най уже так буде! І ви хотіли — і я хотіла! А от

прийшов такий час, що все інакше склалося, як би чужою рукою! Так, відай, Бог хотів, бадіко!

На ті слова Івоніка замовк. Він зложив руки, мов до молитви, і приблизив їх до уст.

— Михайлику! — сказав він. — Михайлику! сину ти мій!

Потім стиснув їх, мов у німій мольбі, і замовк. Великі сльози закрутилися в його очах, і голова легенько в нього задрижала. Був сильно зворушений.

Докія, побачивши се, сама розжалобилася. Вона любила свою Парасинку, але вже так, як він любив ось того свого хлопця... мабуть, ніхто на світі не любив більше своїх дітей...

— А відтак у вас є й молодший, Сава! — докинула по хвилі мовчання.

У старого змінився нараз вираз лица.

— Сава...— сказав він протяжне й журливо. — Сава вже не Михайло! І він мій син! Адіть, Докійко, тут приріс мені до серця змалку, як грудка! Я люблю його, бо що — і він мій син! Але він — то вже інша галузь. Рoste й горнеться кудись... та не до доброго й не до нас. Він роботи боїться, йому танець у голові. Зо стрільбою¹ ходив би день і ніч по полі й по лісі, а про хату думає лише тоді, коли мамалиґа на кружок вивернеться. Йому однаково, чи товар поєний, чи ні, — коби йому спрага не допікала. Йому однаково, яка погода надворі, чи се землі і збіжжю по добру, чи се бджолу не вбиває, — коби він у своїх збитках

¹ Стрільба — рушниця.

мав гаразд, коби йому меду доволі, аби потайком із горівкою змішати та бог знає з ким випити!

— Він ще молодий, бадіко!

— Молодий! Певно, що ще молодий, має лише дев'ятнадцять років. Але коли Михайло мав сімнадцять, то був уже моєю правою рукою, так як тепер. Я в його літах служив по чужих людях, був бідний зарібник і клонився низько перед людьми й Богом. Ну, а маю надію, що як він зросте в літах, зросте й розумом, бо розумний він уже й тепер... Ой, іще й який розумний!.. Який молодий, а він перехитрить вам хоч би й якого заводіяку. Лише його лінь гризе мене; він не любить землі. Дарма що ходить по ній, що толочить її, дарма що живе з неї, що носить вона його. Він і не буде шанувати її, як вона перейде в його руки. Але вона не перейде в його руки, як він не зміниться, — се я йому вже раз говорив і ще буду говорити.

— Ідіть, бадіко, йдіть! Ви хочете, аби всі були такі, як ви або ваш Михайло!

— А чому ж би ні? Як я можу добрий бути, то чому не може бути й моя дитина така добра? А зрештою... пощо чоловік живе? Не на те, аби робив, Докійко, день і ніч тяжко робив?.. Як я колись замкну очі, то хочу, аби моя земля перейшла в робучі руки. Я її не вкрав і не придбав оmanoю. Я й моя Марійка — ми обоє доробилися її, оцими нашими руками дороблялися її... Вона підпливла нашою кров'ю і нашим потом. Кожна грудка, кожний ступінь може посвідчити, як наші крижі угиналися тяжко, дороблюючися її, як часто голодом і холодом ми годувалися,

аби зароблене не йшло на кусник хліба, але на неї, на грудочки її! Та про се знає ціле село. Почавши від самого пана, що знає мене ще хлопцем, аж до кожного ґазди й робітника в селі!

— Я знаю, бадіко! Тоді, як мала будуватися колія в нашім краю, як мала переходити й через наше сусіднє село, й через он той ліс великий, та через он ті трясовиці, які люди геть-геть здалеку минали... Тоді то було, бадіко! Я знаю! Ви і ваша жінка наймалися носити каміння, пісок і шутер¹. Я знаю.

— Аякже, аякже! — притакнув він із розіскреними очима. — Оце все ми носили, а і більше ще! Землю, і дрова, й вугілля... і бог знає що ще... Всі ті страшні трясовиці, що блистіли лісом і полями тут і там — треба було позасипувати, повичерпувати. А хто се робив? Людські руки. А між ними були і мої й моєї Марійки руки. Марійка погребла там своє здоров'я. Ви не знаєте, Докійко, — тягнув даліше, — тоді жалували ми собі кусника м'яса. Ніколи вона курки не зарізала, ніколи яйця одного не зварила, краплі молока не напилася. Все обертали ми в гріш, аж, врешті, доробилися сього, що маємо. Бог один знає, як то було, — все розповідати не можна. Але ми мали діти, і їм треба було колись щось лишити. Хто ж мав се інший зробити? На нас кажуть люди, що ми скупі, але скажіть ви самі, Докійко, — ви така добра ґаздиня і самі одні маєте в себе усе в руках, — скажіть, чи можна так легко випускати з рук те, чого так тяжко дороблялося?

¹ Шутер — гравій, щєбінь.